

Mgr Aleksandra Kołodziejczak
Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Filologiczny

STRESZCZENIE

„*Moje wspomnienia*” księcia Włodzimierza Mieszczerskiego. *Poetyka. Portret elity rosyjskiej. Wizja kultury polskiej*

Książę Włodzimierz Mieszczerski (1839–1914) jest jedną z najbardziej znanych postaci rosyjskiego życia społecznego drugiej połowy XIX wieku. Należał do głównych ideologów nurtu konserwatywnego, był działaczem społecznym, wydawcą, publicystą, a także autorem licznych dzieł literackich. O księciu przetrwało wiele negatywnych opinii, jego zła reputacja ukształtowała się na podstawie doniesień o jego orientacji homoseksualnej. Książę Mieszczerski wszedł do historii literatury jako kronikarz swoich czasów, napisał *Moje wspomnienia*, które są przedmiotem niniejszej rozprawy. *Moje wspomnienia* do tej pory nie były przedmiotem badań naukowych.

W pierwszym rozdziale *Poetyka* została dokonana analiza struktury tekstu i jego kompozycji narracyjnej. Wyodrębnione zostały także cechy specyficzne dla gatunku wspomnieniowego. Tytuł utworu wskazuje na jego przynależność gatunkową do kręgu tekstów pamiętnikarskich. Tytuł oraz dedykacja ujawniają połączenie dwóch perspektyw – „ja” jako inny oraz „ja” i inny, czyli połączenie autobiografii i historyzmu. Wspomnienia księcia Włodzimierza Mieszczerskiego zostały podzielone na trzy części i obejmują czterdzieści pięć lat jego życia. Podstawowe tematy *Moich wspomnień* uwarunkowane są wydarzeniami historycznymi. Książę Mieszczerski podjął próbę wiernego odtworzenia ówczesnych nastrojów społecznych, dokonania oceny najbardziej napiętych momentów życia politycznego Rosji. Pamiętnikarz często nazywa siebie „latopisarzem”. W tekście pamiętników łączy materiał dokumentarny (teksty autobiograficzne, dokumenty, publicystykę) z elementami narracji literackiej (miniopowiesci, anegdoty, opisy przyrody, portrety literackie). Organizacja temporalna *Moich wspomnień* nie jest prosta, narrator porusza się w kilku planach czasowych. Różne marszruty i topoty określają szerokość przestrzeni, co nadaje dziełu charakter monumentalny. W pamiętnikach księcia Mieszczerskiego dominuje typ narracji pierwszoosobowej, a autor, narrator i bohater są nierozdzielnie związani. To różne wcielenia „ja” autora biograficznego. W *Moich wspomnieniach* obecne są obrazy adresata: konkretnego, abstrakcyjnego oraz „wewnętrznego”. Narracja autorska zostaje niekiedy przerwana „mową cudzą”, na przykład

fragmentami z korespondencji bądź artykułami autorstwa różnych publicystów.

W rozdziale drugim *Portret elity rosyjskiej* poprzez zbadanie autoprezentacji pamiętnikarza na stronach *Moich wspomnień* przybliżona została jego sylwetka. Początkowo książę Mieszczerski wpisuje siebie w krąg rodzinny. Przedstawia się jako „wnuk Karamzina”, jako kontynuator jego dziedzictwa intelektualnego. Już na pierwszych stronach prezentuje osobowości swoich rodziców, opisuje ich w idealnym świetle. Wspomnienia szkolne Mieszczerskiego dzielą się na dwie części: czas nauki w klasach przygotowawczych oraz naukę w Szkole Prawoznawstwa. Początkowy etap edukacji Mieszczerski traktował jako kontynuację życia rodzinnego. Natomiast w Szkole Prawoznawstwa panował wojskowy rygor. Bohater identyfikuje siebie ze środowiskiem kolegów, podkreśla, że pomimo słabego poziomu nauczania, otrzymał możliwość moralnego doskonalenia. Opuszczając szkołę, książę miał nadzieję na aktywną działalność, jednak praca państwowa wywołała w nim tylko rozczarowanie. Środowisko urzędnicze stanowi tło dla pozytywnej autoprezentacji. Najwięcej zadowolenia przyniosła księciu jego zażyłość z dworem carskim. Pamiętnikarz kreuje siebie na osobę zawsze mile widzianą w carskim kręgu. Prawdziwym powołaniem księcia okazała się działalność publicystyczna. Poprzez własne czasopismo „Grażdanin” pragnął on kształtować rzeczywistość, wpływać na rosyjskie społeczeństwo. Na łamach tego tytułu autor *Moich wspomnień* prowadził nieugiętą walkę z liberalizmem, ostro krytykował wysoko postawionych urzędników, przez co często popadał w konflikty z cenzurą. „Grażdanin” księcia Włodzimierza Mieszczerskiego to jeden z najbardziej wyrazistych organów konserwatywnych zreformowanej Rosji. Włodzimierz Mieszczerski, będąc spadkobiercą tradycji literackiej Mikołaja Karamzina, już w swych wczesnych dziełach beletrystycznych piętnował nieuczciwość urzędników państwowych. Czynił to, wykorzystując elementy satyry. Jako przedstawiciel środowiska literackiego wziął udział w projekcie wydawniczym „Składka”, gdzie opublikował opowiadanie satyryczne pod tytułem *Szkice ołówkiem. Ze współczesnych etiud „Moi przyjaciele”*. Piotr Afanasjewicz Suslikow. Książę Mieszczerski prowadził salon literacki, który z biegiem czasu zaczął przekształcać się w kółko polityczne. Pamiętnikarz był człowiekiem bez reszty zaangażowanym w sprawy społeczno-polityczne, pragnął być opoką dla dwóch ostatnich carów, osobą cieszącą się zaufaniem. W trzeciej części pamiętników przeważają wspomnienia o spotkaniach i rozmowach z wyższymi urzędnikami i ministrami. W *Moich wspomnieniach* Włodzimierz Mieszczerski rozpatruje i ocenia zachodzące w Rosji zmiany z pozycji konserwatysty. Dla księcia idealną formą władzy okazuje się niczym nieograniczone samodzierżawie, którego fundamentem powinna stać się szlachta. Pamiętnikarz występował jako zwolennik powolnych i przemyślanych reform, aktywnego uczestnictwa Cerkwi w wychowaniu i oświeceniu ludu. Jego pogląd na kwestię kobiecą nie był postępowy, w jego opinii, głównym zadaniem kobiety, celem jej

życia, jest rodzina, poza nią kobiety tracą swoją wartość. Analiza kierunku polityki zewnętrznej Rosji zajmuje znaczną część pamiętników Włodzimierza Mieszczerskiego. Pamiętnikarz opisuje wydarzenia związane z wojną krymską oraz z polityką zagraniczną Aleksandra II w latach 60. i 70. wobec Prus i kwestii wschodniej. Włodzimierz Mieszczerski jest samokrytyczny, ironiczny w stosunku do siebie, dostrzega wpływ środowiska na kształtowanie się jego osobowości. Zgodnie z konwencją swojej epoki nie werbalizuje swoich cielesnych doświadczeń.

Znaczącym elementem strukturalnym *Moich wspomnień* są portrety literackie. W całym utworze jest osiem wizerunków literatów i wszystkie one zostały dokładnie omówione właśnie w rozdziale drugim. To portrety: Aleksego Apuchtina, Michała Katkowa, Aleksego Tołstoja, Piotra Wiaziemskiego, Fiodora Tiuczewa, Fiodora Dostojewskiego, Iwana Turgieniewa i Iwana Aksakowa. Wymienieni pisarze to w większości ludzie o podobnych poglądach, co Mieszczerski; to przyjaciele jego rodziny bądź współpracownicy pisma „Grażdanin”. Pamiętnikarza wiąże z nimi przyjaźń, stąd też postacie te zostały zaprezentowane w tekście pozytywnie. Książę stworzył także portrety literackie wielu znanych polityków, zarówno zwolenników jego poglądów, jak i przeciwników. W niniejszej pracy została dokonana analiza trzech wizerunków – Piotra Wałujewa, Michała Łoris-Mielikowa i Dymitra Tołstoja. Portrety literackie polityków – w porównaniu z obrazami pisarzy i publicystów – są bardziej różnorodne. Aleksander III jest jednym z głównych bohaterów *Moich wspomnień*, został przedstawiony nie tylko jako idealny car kochający Rosję i naród rosyjski, lecz także jako ideał człowieka. W *Moich wspomnieniach* przeważają męskie obrazy literackie. Niemniej jednak w pamiętnikach księcia odnajdziemy także portrety kobiece, choć jest ich stosunkowo niewiele. To przede wszystkim wizerunki kobiet należących do arystokracji.

W rozdziale trzecim *Wizja kultury polskiej* został przeanalizowany stosunek księcia do mentalności Polaków, do państwa polskiego oraz do ziem zachodnich ówczesnego imperium rosyjskiego. Dziadek księcia, Mikołaj Karamzin, był jego ideologicznym autorytetem. Mieszczerski przejął od niego skrajnie konserwatywne nastawienie wobec niepodległościowych dążeń narodu polskiego, które interpretował jako zdradę Słowiańszczyzny, rosyjskiego cara i prawosławia. Według niego, jesteśmy narodem butnym, sprzeciwiającym się autorytetowi władzy. Po śmierci Mikołaja I powstała sytuacja rewolucyjna. W Rosji wzmogły się ruchy zmierzające do jednoczenia Polaków. W Petersburgu znaczącą w tym rolę odegrał Zygmunt Sierakowski. Wówczas z dążeniami Polaków do wyzwolenia spod wpływów Rosji sympatyzował rosyjski ośrodek rewolucyjny znajdujący się w Londynie – w Wolnej Drukarni Rosyjskiej i w redakcji „Kołokoła” utworzonej przez Aleksandra Hercena. W celu uspokojenia rewolucyjnych nastrojów Aleksander II na początku swojego panowania zastosował wobec Polski taktykę pewnych ustępstw, którą książę ostro krytykuje. Autor *Moich wspomnień* tłumaczy kontekst przybycia wielkiego księcia Konstantego

Michajłowicza do Warszawy; wskazuje na błędy popełnione przez rząd i namiestnika, które doprowadziły do wybuchu powstania styczniowego. Książę Mieszczercki optował za silną władzą, występował jako zażarty zwolennik rasyfikatorskiej polityki Michała Murawiowa, który doprowadził do zdławienia zrywu w Kraju Północno-Zachodnim. Książę odwiedził Kraj Zachodni, by zapoznać się z warunkami życia miejscowej ludności, jej problemami i oświatą, która stanowiła skuteczne narzędzie do indoktrynacji narodu polskiego, ukraińskiego, białoruskiego, krzewienia w nich kultury rosyjskiej. Podczas swojej podróży miał możliwość zapoznania się także z wieloma rosyjskimi patriotami, którzy podobnie jak on, opowiadali się za rasyfikacją. *Moje wspomnienia* zostały wydane już za panowania Mikołaja II. Stanowiły one odpowiedź księcia na liberalizację ustroju politycznego państwa i swoim przekazem wyrażały niepokój o jego przyszłość.

Aleksandra Kotodziejewal .